

Az affektív tudattalan és a tudattalan enklávé*

DOI: <https://doi.org/10.70510/mfsz.16324>

BEVEZETÉS

A tanulmány célja az affektív tudattalan fenomenológiai koncepciójának kiegészítése Jean Laplanche filozófiai-pszichológiai elképzeléseivel. A kortárs fenomenológia élénk érdeklődést mutat a fenomenológiai tudattalan problémája iránt, azaz a tudat háta mögött morajló passzív, de a tapasztalatot jelentősen befolyásoló folyamatokat próbálja feltárni. A fenomenológiai tudattalan egyik típusa az affektív tudattalan, amelyre indirekt módon következtethetünk és tudatidegen reakciómintákból (affektusokból, hangulatokból, viselkedésformákból) áll. Az affektív tudattalan és affektív identitás fenomenológiája részben összefonódik a trauma, illetve a traumatikus szubjektivitás vizsgálatával is.¹ Bár az affektív tudattalan a freudi dinamikus tudattalanul szemben fogalmazódott meg, mégis úgy gondolom, hogy vannak olyan pszichoanalitikus belátások és fogalmak, amelyek bepillantást nyújthatnak az affektív tudattalan működés-módjába is.² A tanulmány azt szeretné demonstrálni, hogy a freudi traumatikus utólagosság (*Nachträglichkeit*) és annak Laplanche-féle értelmezése (*après-coup*) betekintést nyújthat az affektív tudattalan tudatosításának folyamatába. A fenomenológiához hasonlóan a pszichoanalízis is élénken érdeklődik a tudat felszíne mögött rejtőző „idegen testek” keletkezése és megismerése iránt. További közös mozzanat, hogy mindkét irányzat részletesen elemzi a jelenben képződő traumatikus múlt dilemmáit.³

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00189/21/2) és az NKFIH K 138745 számú projekt támogatásával készült.

¹ Lásd pl. Bernet 2000, Ullmann 2013, Ullmann 2017, Pintér 2014, Szummer 2021.

² A magyar filozófiai életben Ullmann képviselte azt az álláspontot, hogy a tudattalant a topografikus metaforák helyett inkább működési módjai felől közelítsük meg (Ullmann 2016).

³ Itt azonban érdemes Szummer megállapítását figyelembe venni, mely szerint Freud trauma-koncepciói nem fordíthatók le teljesen fenomenológiai nyelvre. A trauma olyan megmevedett emlék, amelyhez még a nem-intencionális értelemképződés fenomenológiája sem fér igazán hozzá. Egyet értek Szummerrel abban, hogy a freudi pszichoanalízis és a husserli fenomenológia között pusztán konvergencia-zónákat állapíthatunk meg. Továbbá a freudi

Az összehasonlító elemzés előtt érdemes tisztázni, hogy nem beszélhetünk önmagában véve az affektív tudattalánról, hanem inkább több elképzelés konvergenciája vázolja fel az affektív tudattalan természetét. Az alapvető kiindulópont talán Merleau-Ponty fenomenológiai tudattalan koncepciója lehet, amely a tapasztalati élet hátoldalát, láthatatlan erezetét jelenti (Ullmann 2010. 396–397).⁴ Az affektív tudattalan azonban nem csak az észlelés előzetes struktúráit jelenti, hanem olyan váratlan és tudatidegen reakciókat is, amelyekkel szemben értetlenül áll az azokat átélő szubjektum. Merész analógiával élve az affektív tudattalanban összpontosulnak azok az erők és energiák, amelyek szimbolikusan nem reprezentálhatók és szinte a jungi értelemben vett „árnyékunkat” alkotják. Továbbá az affektív tudattalan koncepciójába az is beleértendő, hogy az élet uralhatatlansága és bizonytalansága miatt a narratív-én nem úr a saját házában és könnyen traumatizálható (Ullmann 2013. 31).

További fontos mozzanat, hogy az affektív tudattalan a jelen és a múlt közötti kapcsolatra utal. Az affektív tudattalan esetén a múlt nem explicit emlékek közvetítésével, hanem érzelmek, hangulatok, hangoltságok és affektusok révén hat a jelenre. Az affektív tudattalan és az idő kapcsolata azonban további tisztázásra szorul. A testemlékezet körül kibontakozó kutatások alapján beszélhetünk egyfajta *implicit affektív tudattalánról*. A múlt képességek, elkerülő magatartások és habitusok révén szinte észrevétlenül épül be a jelenbe.⁵ Nemcsak képességek, hanem kapcsolati minták is megőrződnek a testi emlékezetben és láthatatlanul sematizálhatják a mindennapi interakciókat.⁶ Az implicit affektív tudattalan a traumatikus és nem-traumatikus életepizódok leülepedéseként is értelmezhető.⁷ Fuchs visszatérő példája Aharon Appelfeld izraeli író önéletrajzából származik, aki még jóval a második világháború után is szinte a csontjaiban érzi a háborús trauma utóhatásait, vagy másképpen fogalmazva egzisztenciájának stílusa teherként hordozza múltját (vö. Fuchs 2012. 12). Azonban, amint fentebb is láttuk, beszélhetünk egy tudatidegen, integrálhatatlan affektív tudattalánról is, melynek érzelmi-viselkedéses megnyilvánulásai meglepik a szubjektumot és vakfoltokat képeznek az élettörténetben. Ennek az utóbbi tudattalannak az elemei nem reprezentálhatók, de mégis sematizálják a viselkedést.

---

trauma-koncepciótól elválaszthatatlan „energetikai metafora-rendszer” ellenáll a fenomenológiai fordításnak (Szummer 2021. 57–58).

⁴ Merleau-Ponty *Az észlelés fenomenológiájában* a pszichoanalízis jelentőségét emeli ki a tapasztalat szerveződésének feltérképezésében. A neurózis mögött viselkedési struktúrák, konfigurációk és történetek húzódnak meg, ugyanakkor a pszichoanalízis „felújja” a sexualitás fogalmát (Merleau-Ponty 2012. 182–183).

⁵ Fuchs visszatérő példája a zongorázás. Nagyon bonyolult művelet lehetett megtanulni zongorázni vagy bármilyen hangszerezen játszani, de egy idő után a tanulás elemei a feledés homályába vesznek miközben a képesség megmarad (Fuchs 2012a).

⁶ Vö. Fuchs 2012a, 2012b, Kozyreva 2017.

⁷ Michela Summa Husserl passzív értelemképződésről szőtt nézeteit a testemlékezet körül kibontakozott kutatásokkal ötvözte. *Az ismerőség és a felismerés* asszociatív szintéziseiben is kulcsszerepet játszik a testemlékezet „implicit aktivitása” (Summa 2014. 304).

Ebben a tanulmányban az affektív tudattalan egy kiegészítő meghatározását mérlegelem. Úgy gondolom, hogy létezik az affektív tudattalannak egy olyan formája, amely *a jelenben képződő múlt* státuszára tesz szert. Vagy másképpen fogalmazva a fenomenológia irodalomban sokat citált probléma, mely szerint van olyan múlt, amely „soha nem volt jelen”, szintén összekapcsolható az affektív tudattalannal.⁸ Egyfajta utólagos értelemképződésről lehet itt szó, amely talán képes formát és reprezentációt adni az affektív tudattalan énidegen elemeinek. Ez az utólagos értelemképződés nem feltétlenül tudja meghatározni a tudatidegen érzelmek és reakciók időbeli vagy élettörténeti eredetét, de képes reprezentációt – illetve interpretációt – nyújtani az viselkedés vakfoltjai számára. Ebbe a folyamatba nyerhetünk betekintést a pszichoanalízis segítségével is. A tárgyterület korlátozása érdekében a freudi utólagosság szempontjából elemzem a jelenben születő idegentapasztalat problémáját és megvizsgálom Laplanche filozófiai-antropológiai modelljét is, a csábítás általános modelljét.

I. AZ AFFEKTÍV TUDATTALAN ÉS AZ UTÓLAGOS TRAUMATIZÁCIÓ

Az alapvető kiindulópont az, hogy az affektív tudattalan nem reprezentálható elemei – illetve sémái – hozzáférhetetlenek a tudatos intencionalitás számára, de mégis hatással vannak a viselkedésre.⁹ Ha jól értem Ullmann elgondolását, akkor ezek a „habitualizált érzelmi mintázatok” még a felbukkanó álmok, fantáziák és emlékek közvetítő funkcióit is elkerülik. Ugyanakkor feltételezhetjük, hogy a megmagyarázhatatlan viselkedésformák és affektív reakciók egyfajta „ős-alapítására” utalnak. Néha nem tudjuk, hogy milyen korábbi hatások miatt válunk szorongóvá vagy ingerültté egy szituációban, sőt ezek a reakciók csak egy külső szemlélő számára válnak láthatóvá.¹⁰ Az indulati élet anomáliáinak és a személyazonosság válságainak vizsgálata kapcsán érdekes konvergenciákat fedezhetünk fel a fenomenológia és a pszichoanalízis között. Askay és Farquhar szerint közös mozzanat a fenomenológiában és a pszichoanalízisben, hogy mindkét irányzat a tudat háta mögött munkálkodó látenciát célozza meg (vö. Askay

⁸ Elképzelhetünk olyan „elő-történeteket” vagy Ricoeur nyomán „el-nem-mondott történeteket”, amelyek nem tudatosultak, de mégis szervezik a jelent vagy legalábbis kihatnak az aktuális jelenre (vö. Pintér 2014. 25–26). Sajó az *Amiről tudunk és amiről nem* című tanulmányában az értelemképződés rögzítetlen elemei miatt hangsúlyozza, hogy a tudatfolyamat eksztatikus időiség jellemzi a jelent meghatározó most-sorozatokkal szemben (Sajó 2012. 31).

⁹ Az affektív tudattalan „[n]em reprezentációkból áll és nem is egy különálló szféra: jelen van minden egyes pillanatban, amennyiben minden egyes pillanatban habitualizált és sematizált affektív válaszokat adunk azokra a szituációkra, amelyeket egyébként ugyancsak ezen habitualizált érzelmi mintázat alapján fogunk fel és percipiálunk” (Ullmann 2013. 35).

¹⁰ Természetesen tudatidegen hangoltságok és affektusok nem csak múltbéli hatások, hanem környezeti és aktuális személyközi viszonyok eredményeképpen is előállhatnak. A fenomenológiai vizsgálódás inkább az eleven jelen szerkezetét, a pszichoanalízis pedig a múltbéli hatásokat célozza meg.

és Farquhar 2006. 303). Tengelyi szintén arra az álláspontra helyezkedett, hogy az „értelme(k)képződés a tudattalanban” formulája összeköti a fenomenológiát a pszichoanalízissel (Tengelyi 2007. 26). A fenomenológia és a pszichoanalízis viszont két nagyon eltérő tudattalan-koncepciót dolgozott ki. A husserli tudattalan egy szedimentum-rendszer, amelyben a leülepedett értelemalakzatok hozzáférhetőek és – affektív-ébresztés révén – aktiválhatók. Ezzel szemben a freudi tudattalan-modellek az éntől elzárt erőcentrumra utalnak (Ullmann 2017. 183).¹¹

Az affektív tudattalan viszont nem passzív üledék és nem is olyan explicit emlékek tárháza, amelyek az én védekezési reakcióját váltanák ki inkompatibilis jellegük miatt. Az affektív tudattalan inkább játéktér, a lehetséges reakciók előzetesen sematizált színtere, amely horizontként lengi körbe az eleven jelent úgy, ahogy az észlelésben az alakot a differenciálatlan háttér (Ullmann 2013. 35). Kozyreva és Summa a múlt hallgatóságos jelenléteként képzelik el a jelen és a múlt közötti affektív összeköttetést (Kozyreva 2017, Summa 2011). Summa szerint a traumák okozta szimptomák is visszautalhatnak erre az időbeli-affektív kapcsolatra. Elemzése szerint elsősorban a Husserl által vizsgált felismerés (*Erkennen*), ismerősség (*Bekanntheit*) és az akaratlan emlékek (*einfallende Erinnerungen*) jelenségei mutatják meg a múlt affektív jelenlétét a jelenben (Summa 2011. 179). Az affektív tudattalan fogalmának bevezetése azt a célt is szolgálhatja, hogy új módon közelítsük meg a freudi pszichoanalízis tudattalan-fogalmát.¹² A tudatidegen affektív tudattalan nem egy újabb elhatárolható terep a koragyerekkorban képződő tudattalanban, hanem olyan dinamikus erők és viselkedési diszpozíciók összessége, amelyek előtt értetlenül áll a szubjektum. Az affektív tudattalan töréseket, szakadásokat, vakfoltokat jelképez az élettörténeti narratívában és megbontja az elmesélt-én korábban felépített koherenciáját.

De vajon áthidalhatatlan szakadék tátong-e az élettörténeti narratíva és az affektív tudattalan között? Vajon integrálhatók-e az affektív tudattalan idegen elemei? Az ezekre a kérdésekre adott válasz attól függ, hogy milyen érelemben beszélünk affektív tudattalánról. Az implicit affektív tudattalan olyan habitusokat is tartalmaz, amelyek nem elszegényítik vagy fragmentálják, hanem inkább gazdagítják az ént. A tudatidegen affektív tudattalan már közelebb áll a pszichoanalízis által is vizsgált viselkedési anomáliákhoz és az önismeret vakfoltjaihoz. Ez utóbbi elemei nehezebben vagy egyáltalán nem integrálhatók. Laplanche kihangsúlyozza, hogy Freud az esettanulmányaiban mozaikrejtvényez (*jigsaw*

¹¹ Marosán szerint a husserli transzcendentális elmélet keretében átfogó képet kaphatunk az individuális és kollektív tudattalan természetéről, így a fenomenológia egyfajta szintézis-lehetőségként jelenik meg (Marosán 2021. 83). Szummer pedig a legújabb könyvében a spon-tán értelme(k)képződés elemzésében látja a konvergenciát a fenomenológia és a pszichoanalízis között (Szummer 2023).

¹² Kozyreva az implicit emlékezet, a husserli passzivitás és a testemlékezet elemzése révén jut el az affektív tudattalan és affektív identitás meghatározásához, Ullmann pedig a narratív identitás racionális énjének kritikáját nyújtja az affektív tudattalan segítségével (Kozyreva 2017. 137, Ullmann 2013, és Ullmann 2019. 189).

puzzle) hasonlítható élettörténeteket konstruált. Ezeknek az élettörténeteknek a hiányzó elemei az álmok, fantáziák és tünetek vizsgálata révén lelehetők fel. Ez a logika vezérli Freudot a *Farkasemberrel* kapcsolatban is: az ősjelenet státusza tisztázatlan marad (bizonytalan, hogy fantáziáról, emléknyomról vagy ősfantáziáról van itt szó), de mégis hiányzó láncszemként működik egy fokozatosan kibontakozó narratívában (a terápiás konstrukcióban). Laplanche szerint ez a rejtvényfejtő tendencia Freud tudományos, objektivista pozíciójából következik (Laplanche 2017. 127).

A pszichikus trauma természete és működése körül burjánzó pszichoanalitikus és fenomenológiai viták horizontján is felvethetjük az integrálhatatlan affektív tudattalan keletkezésére vonatkozó kérdést. Amint azt a későbbiekben is látni fogjuk, Laplanche a tudattalan különféle rétegeit különbözteti meg: a kisgyermekkorban őselfojtás révén keletkező elfojtott tudattalannal együtt létezik az ún. tudattalan vagy tudatalatti enklávé (*subconscious enclave*), amely teljesen értelmezhetetlen elemekből áll.¹³ A következőkben amellet szeretnék érvelni, hogy Freud korai pszichikus trauma koncepciója és Laplanche tudatalatti/tudattalan enklávé koncepciója lehetőséget nyújt a tudatidegen affektív tudattalan architektonikus és temporális jellegzeteségeinek feltérképezésére.¹⁴

A pszichikus trauma alapvető jellegzetessége, legalábbis Laplanche megfogalmazásában az, hogy két időpillanatban – illetve két esemény összjátékának eredményeként – traumatizáció jön létre.¹⁵ Freud a Fliess-nek írt, 1897 szeptember 21-én született levélben fejezi ki kétségeit a csábítás-elmélettel kapcsó-

¹³ Laplanche nem teljesen konzekvens ezzel a fogalommal kapcsolatban. A *Freud and the Sexual* kötetben úgy fogalmaz, hogy a tudattalan enklávét tudatalattinak (*sub-conscious*) is hívhatjuk, hiszen a védekezés vékony rétege tartja meg a látencia tartományában (Laplanche 2011. 221). A szekunder irodalomban viszont inkább a tudattalan enklávé (*unconscious enclave*) terminus a domináns. Például Tessier meghatározása szerint az enklávé a személyközi üzenetek lefordíthatatlan tartományát jelenti, radikális fordítási hibák révén keletkezik és a borderline vagy a pszichotikus szerveződésben nyilvánul meg leginkább, ugyanakkor minden ember tudattalanja tartalmazhat ilyen enklávét (Tessier 2014. 174). Időbeli szempontból olyan prezentációkról van szó, amelyek megelőzik az értelmezés és elfojtás révén keletkező reprezentációkat. Amint azt House hangsúlyozza, ezeket a prezentációkat nem szabad összekevernünk a PTSD intrúziókkal (flashback, álom), amelyek a traumát módosulatlan formában tükrözik vissza. Laplanche szerint a tudattalan enigmatikus üzenetek nem feltétlenül erőszakos módon keletkeznek, az erőszakos traumatikus hatások gyakran értelmüket is ráerőszakolják a szubjektumra és nem feltétlenül rejtélyesek (House 2021. 171).

¹⁴ Ez a kísérlet természetesen nem azt jelenti, hogy a tudatalatti enklávé az egyetlen vagy a „királyi út” lenne az affektív tudattalan feltérképezéséhez.

¹⁵ Ez az utólagosság vagy *Nachträglichkeit* Freud műveiben különböző, szórványos formában jelenik meg. Freud nem dolgozza ki külön tanulmányban a retroaktív trauma koncepcióját (vagy más néven a halasztott cselekvés (*deferred action*) elvét, de a francia pszichoanalízis és különösen Lacan nagy jelentőséget tulajdonít neki (Lásd Fletcher 2013, a fogalom történetével kapcsolatban lásd Eickhoff 2008). House, miközben részletesen elemzi a fogalom történetét, megjegyzi, hogy az utólagosság működésének viszonylag egységes modellje Freud levezetéseiből könnyebben rekonstruálható az esettanulmányaival szemben (House 2021. 158).

latban.¹⁶ Ebben a levélben az eredeti traumatikus pillanat státusza megkérdőjeleződik, de amint azt Laplanche hangsúlyozza, Freud nem veti el teljesen a két időpillanat asszociatív kapcsolatában képződő trauma lehetőségét. Laplanche az utólagosságról (*après-coup*) tartott előadássorozatában azt állítja, hogy a pszichikus trauma egyfajta ön-traumatizáció vagy auto-traumatizáció: a jelenben szerzett új tudás hatására egy felidézett emlék nagyobb izgalmi állapotot, sőt akár olyan traumatikus sokkot is kelthet, amellyel az tapasztalatként még nem is rendelkezett (Laplanche 2017. 46).

Az ön-traumatizáció időbeli és asszociatív logikáját többek között az Emma és Katharina esettanulmányok demonstrálják. Az előbbit Freud *A tudományos pszichológia tervezetében* (Freud 1966/1895), az utóbbit pedig a Breuerrel közösen írt *Tanulmányok a hisztériáról* (Freud és Breuer 1955/1895) című műben publikálja. Közös elem a két tanulmányban, hogy a gyerekkorban történt abúzus kezdetben nem vezet traumatikus izgalmi állapothoz, viszont a terápiában felidézett emlékek traumatikus sokkot váltanak ki a szubjektumban. Egy különös, fenomenológiai szempontból is vizsgált jelenséggel állunk itt szemben.¹⁷ Hogyan jöhet létre egy ilyen traumatikus affektív ébresztés? Az első jelenet önmagában véve még nem traumatikus, ennek státusza a lelki készülékben ezért kifejezetten problematikus. Az első jelenet nem tudatos, de nem is elfojtott állapotban létezik, hanem egyfajta „átmeneti állapotban” (*in a kind of limbo*) a tudatelőttés sarkában helyezkedik el (Laplanche 1976. 41). Lényeges mozzanat, hogy a *Tervezetben* és a *Tanulmányokban* a szóban forgó első jelenetek nincsenek kapcsolatban a pszichikai élet többi részével, azaz elkülönült pszichikai csoportosulást alkotnak. Az *Emma* esettanulmányban az első jelenet (molesztálás az édességboltban) egy jóval későbbi banális jelenetben (nevető boltosok látványa) emlékként felidézve szexuális izgalmat idéz elő a fiatal lányban. Ettől kezdve az emlék úgy viselkedik, mint egy idegen belső entitás (Laplanche 1976. 41–42).

Első pillantásra úgy tűnhet, hogy Freud az utólagos pszichikus trauma révén a múlt retroaktív konstitúciójának fenomenológiai problémájába ütközik. Ez az analógia túlságosan leegyszerűsítő, hiszen Freud különböző forгатókönyveket vázol fel a trauma utólagossága kapcsán. Az *Emma* és *Katharina* esettanulmányok

¹⁶ Bókay szerint a „csábítás” kifejezés félrevezető, hiszen a Freud által használt eredeti terminus a „Verführung” szó szerinti fordítása az „eltérítés”, amelynek nincsenek pozitív konnotációi a csábítással szemben (Bókay 2020. 46). Laplanche megfogalmazásában: „Az ősvizony ezért kétszólalú: van egy életteli, nyitott és kölcsönös viszonyunk, amelyet tényleg interaktívna lehet mondani, és egy olyan viszonyunk, amely belsőleg szexuális, ahol nincs interakció, mert a két partner nem egyenlő. Az emberi lényeknél az akciók nem mindig egyenlők a reakciókkal úgy, ahogy az a fizikában lenne. Itt csábítónk és csábítottunk, pervertálónk és pervertáltunk van. Valaki letér az erényes élet útvjáról; egy »Traviatánk« van itt, valaki, akit félrevezettek és »elcsábítottak»” (Laplanche 1996. 156).

¹⁷ Erről részletesebben lásd Bernet 2000, Smith 2010, Bánfalvi 2015, Bókay 2020, Horváth 2023. Fontos megjegyezni, hogy az utólagosságra épülő trauma-koncepció nem kizárólagos és maga Freud is különböző trauma-felfogásokat alakít ki. A trauma-fogalom geneológiájával kapcsolatban lásd pl. Hacking 1995, Leys 2000.

közös eleme, hogy a szereplők utólag fogják fel a korábbi élmény abúzus jellegét (Freud 1966/1895. 356; Freud 1955/1895. 134). De nemcsak egy korábbi esemény átértelmezéséről van itt szó, hanem arról is, hogy a korábbi emléknymok megújult affektív erővel „ketyegő időzített bombaként” robbannak be a jelenbe (Laplanche 2015. 31). Freud korai elméletét elemezve Bánfalvi egyfajta tudattalan értelmzésről ír: egy második esemény (azaz a megerősítő pillanat) készíteti a személyt arra, hogy „tudattalanul újrainterpretálja” az előzőt, amely már elfogadhatatlanná vált a felnőtt én számára (Bánfalvi 2015. 77). Különös összefüggés jelenik meg az affektív-indulati élet ökonómiája és az értelmezés között. Freud azonban az idő és az affektívitás vizsgálata helyett nagyobb jelentőséget tulajdonít a szexuális izgalomnak (a traumatikus sokkhatásnak). Ez a teoretikus lépés talán annak tudható be, hogy ő mint kutatóorvos elsősorban a tünetképzés mechanizmusát próbálja megmagyarázni és csak másodsorban bonyolódik bele a szubjektíven átélt időtapasztalat problémájába.¹⁸ Freud a levelezésében és a tanulmányaiban, mint például *A hisztéria etiológiája* (Freud 1962/1896), egy spekulatív biológiai magyarázattal él: a szexuális érés és a pubertás hatására (a két állapot nem feltétlenül esik egybe) egy megkészt szexuális izgalom leereagálása jön létre a felidézett emlék közvetítésén keresztül.¹⁹ Laplanche kiemeli, hogy Freud biológiai spekulációi Wilhelm Fliess hatására vezethetők vissza. Freud a két trauma-képző pillanat közé a pubertás küszöbértékét illeszti, de nem fordítja meg az idő nyílát és nem emeli ki a retroaktív hatás jelentőségét. A pszichikus trauma szerkezete egy „túl korai” jelenet és egy „megkészt” tényező összjátékát sugallja. A szexuális jellegű jelenet túl korai és a pubertás túl későn érkezik a jelenet értelmezéséhez (Laplanche 2017. 47).

Fletcher szerint Freud néha a múlt determinisztikus hatása helyett kétirányú temporális logikát vél felfedezni az asszociatív kapcsolatban lévő pillanatok között. Fletcher úgy gondolja, hogy a *Tanulmányok*, a *Tervezet* és *A Farkasember* esettanulmányai alapján Freud egy olyan traumatikus temporalitás kidolgozásán munkálkodik, amelyben a korábbi jelenetek és képzetek új felfogásának kulcsfontosságú szerepe van (Fletcher 2013. 74, 252). Freud *A Farkasember* (Freud 2011/1918) esettanulmányban a másfél éves korból származó töredékes információk és a négyéves korban felbukkanó rémálom között feltételez trauma-képző viszonyt. Az elhalasztás és visszahatás összjátékából álló traumatikus időtapasztalatban a pubertás küszöbértékével szemben nagyobb szerepe van az utóla-

¹⁸ Freuddal szemben Laplanche lesz az, aki a *Nachträglichkeit* időszerkezetének filozófiai jelentőséget is tulajdonít és úgy gondolja, hogy akár Heidegger extatikus időfelfogását is kiegészítheti a visszaható trauma (Laplanche 2017).

¹⁹ *A hisztéria etiológiájában* általános érvényre tesz szert a fenti jelenség (Freud 1966/1896) és a *Tervezetben* is megtaláljuk az előfutárát. Freud *A hisztéria etiológiájában* infantilis szexuális élményekben látja a hisztéria előfeltételét, amelyek azonban megkésve, a pubertás után fejtik ki patogén hatásukat (Freud 1966/1896. 212–213). Freud szexuális jellegű affekciók kienegedéséről beszél az *Emma* esettanulmányban is, ami szorongáshoz és fóbiához vezet (Freud 1966/1895. 356).

gos megértésnek, de mindkét feltételezett jelenet hozzájárul a traumatizációhoz. Nem pusztán halasztott cselekvésről (*deferred action*) és determinizmusról van szó, hanem fordításról és értelmezésről is (Fletcher 2013. 74–75). Továbbá Fletcher úgy véli, hogy a pszichikus trauma keletkezése és időszerkezete elválasztható a pubertás küszöbértékéről és a psziché bármelyik fejlődési fázisa kiválthatja a múlt átértelmezését. Freud az egyik Fliess-nek írt levelében az emlékek folytonos újraírásának modelljét javasolja.²⁰ Nicola King az utólagosság problémája kapcsán amellet érvel, hogy Freudnál két emlékezeti-modell rivalizál egymással: 1) az archeológiai ásítás modellje, mely szerint az eltemetett múlt valahol felfedezésre vár; és a 2) az emlékezeti átdolgozás vagy a fordítás modellje, amely szerint az emléknymokat folyamatosan átdolgozzuk a későbbi tudás és tapasztalat függvényében (King 2000. 4).

Fletcher és King Freud-olvasatai visszatükrözik a múlt retroaktív konstitúciójának fenomenológiai koncepcióját. Freud azonban nem oldódik el teljesen a biológiai spekulációtól: a visszamenőleges értelmezés önmagában nem elég a patogén hatás kiváltásához. Az affektív sokk (illetve szexuális izgalom) megkésített felbukkanása arra utal, hogy valamilyen *fiziológiai változás* történt az emberi testben. A csábítás/eltérítés paradigmája, melyet Laplanche új filozófiai-antropológiai alapokra fektet, szintén nehezen békíthető össze a múlt retroaktív konstitúciójának fenomenológiájával. Freud és Laplanche az infantilis szexualitás lencséjén keresztül vizsgálják az én konstitúciójának folyamatát, amely fenomenológiai szempontból csak egy meghatározó tényező számos egyéb között.²¹ A közelmúltban Marosán helyezkedett arra az álláspontra, hogy Freud a husserli transzcendentális fenomenológia vizsgálódásaival szemben túlhangsúlyozza a szexualitás szerepét a szubjektivitás konstitúciójában (Marosán 2021. 83).²² Talán a naturalisztikus előfeltevések és a tünetek visszafejtésének szándéka akadályozza Freudot abban, hogy a múlt retroaktív konstrukcióját va-

²⁰ A Laplanche és Bókay által is idézett 1896 december 6-i levélben igen modern szemléletet vall Freud az emlékezettel kapcsolatban: „azzal a feltevéssel dolgozom, hogy lelki mechanizmusunk egymásra rétegződéssel alakul ki, olyan módon, hogy az emléknymokból rendelkezésre álló anyagok időről időre, az új kapcsolódásoktól függően egyfajta átrendeződésen, átiráson mennek keresztül.” (Freud 1966/1896. 233, Bókay 2020. 53).

²¹ Az én konstitúciójával kapcsolatban a pszichoanalízisen belül is számos rivális alternatívát találhatunk. Merleau-Ponty a fejlődépszichológiai kutatásokat vizsgálva Freud libidóelméletével Lacan azonosulás-koncepcióját állítja szembe a testvérféltékenység elemzése közben. Az azonosulás Lacannál már nem szexuális viszony – állítja Merleau-Ponty (Merleau-Ponty 2010. 86).

²² Marosán szerint a kései Husserl fenomenológiája alkalmassá válik arra, hogy integrálja a Freud és Jung által vizsgált mechanizmusokat (elfojtás, háritás stb.), de a fenomenológiától távol áll, hogy a vágyteljesítés motívumát az emberi tapasztalat valamennyi rétegében felfedezze (Marosán 2021. 83). Sajó szerint a Freuddal szemben támasztott „pánszexualizmus” kritika félreértés, hiszen Freud „Erősz” tág értelmében beszél szexualitásról (Sajó 2014. 76). Szabó hasonló szellemben ír „affektív cogitóról”, melynek lényeges eleme, hogy a vágy antik értelmezése szerint a szexualitás nem zárja ki az öneszmélést, sőt „A szexualitás a bennünk önmagára eszmélő szellem érzékenysége és teremtő energiája.” (Szabó 2012. 111). Ennek

lamiféle transzcendentális törvényszerűségnek tekintse vagy filozófiai-antropológiai rangra emelje. Bár Freud és a fenomenológia célkitűzései elágaznak, annyit talán leszögezhetünk, hogy az utólagossággal kapcsolatos megállapítások fenomenológiai relevanciával is bírnak. Ez a konvergencia azonban leginkább Laplanche közvetítésével valósult meg.

II. AZ UTÓLAGOSSÁG FORDÍTÁSI MODELLJE ÉS A TUDATTALAN ENKLÁVÉ

Freuddal szemben Laplanche már kifejezetten filozófiai jelentőséget tulajdonít az utólagosságnak, amelyet ő Lacan nyomán „après-coup”-nak vagy angolul „afterwardsness”-nek fordít. Ez a fogalom tükrözi a kétirányú temporális mozgást vagy „ingadozó hatást” (*seesaw effect*) a jelen és a múlt között (Laplanche 1976. 41). Laplanche amellett érvel, hogy egy időfilozófiát fedezhetünk fel az utólagosságban, amely talán kiegészítheti Heidegger extatikus idő-felfogását is (Laplanche 2017. 13–14). Laplanche kritikája értelmében Freud olyannyira elkötelezi magát a fent említett mozaikrejtvény modell mellett, hogy félretolja a fordítás (*translation*) és az enigmatikus üzenet alternatíváját. Laplanche kidolgozza az utólagosság (*après-coup*) fordításon alapuló modelljét, amely nem intrapszichés, hanem interperszonális folyamatnak tekinti a kétfázisú traumaképződést. A retroaktív trauma lényege nem pusztán a személy élettörténete (és pszichoszexuális fejlődése) révén ragadható meg, hanem a gyermek és a felnőtt kapcsolatán alapul (Laplanche 2017. 154–156).²³ Laplanche szerint a felnőtt és a gyermek közötti viszony egy fundamentális antropológiai szituáció, melynek aszimmetriája a radikális alteritás elemeit építi be a tudattalanba.²⁴

A *Farkasember* tanulmány kapcsán Laplanche megemlíti, hogy két alkalommal jelenik meg az utólagosság: 1) az ősjelenet feltételezett visszatérése a szorongásos álomban; 2) húsz évvel később Sergei Pankejeff (azaz a *Farkasember*) megkonstruálja az ősjelenet „történetét” a terápiában. Laplanche úgy fogalmaz,

---

függvényében Marosán fentebb említett kritikája úgy fogalmazható át, hogy Freud túlhangsúlyozta „Erősz” szerepét a személyiségfejlődés és a neurózis magyarázatában.

²³ Amint azt Bóky is kiemeli, Laplanche enigmatikus jelölőn alapuló traumaelmélete Ferenczi elképzeléseire épül (Bóky 2020. 59). Ebben a tanulmányban viszont erre az igen gazdag problémakörre nem szeretnék kitérni. Laplanche a korai Freud és Ferenczi abúzus-elméleteihez nyúl vissza. Ferenczivel szemben nem nyelvzavarként, hanem fordítási problémaként értelmezi a felnőtt szexuális tudattalanjának traumatizáló hatását (Laplanche 2011. 126). Ferenczi és Laplanche kapcsán lásd Storek 2018.

²⁴ Fundamentális abban az értelemben, hogy az én és az elfojtott tudattalan interszubjektív módon konstituálódik. A gondozó saját szexuális tudattalanjának elemei (pl. a gyengédség helyett az erőszakos impulzusok) beépülnek a gyermeki pszichébe. Olyan enigmatikus üzenetekről van szó, amelyeket az adó és a vevő sem tud kimerítően értelmezni. A fordításnak ellenálló elemek hozzák létre az *enklávét*, melyek eltérítik a szubjektum pszichológiai fejlődését (vö. Scarfone 2013. 561).

hogy utóbbi esetben a *Farkasember* szavakba foglalja azt, amit az *álmom* már korábban tudott. Laplanche szerint Freud elhanyagolja a második utólagosságot, miközben az *ősjelenet* és az *álmom* kapcsolatát vizsgálja (Laplanche 2017. 116). Az *ősjelenet* nem valóságos emlék, nem is retroaktív fantázia, hanem az analízis konstrukciója – ezt maga a *Farkasember* is megerősíti egy interjúban (Laplanche 2017. 118).²⁵ A *Farkasember* esettanulmány azért is jelentős Laplanche számára, mert ebben Freud visszatér a pszichikus trauma korai koncepciójához azzal a különbséggel, hogy nem két időpillanat (egy eredeti és egy megerősítő traumatikus mozzanat) összjátékáról van szó, hanem inkább az *ősjelenet* utólagos, az *álmom* közvetítésén keresztül működéskébe lépő és elsődleges folyamat által irányított megértéséről. A farkasálmom, mint szorongás és rémületkeltő tényező egy „belső támadás” (Laplanche 2006. 124).

Emma esetében egy emlék felbukkanása váltja ki az én védekező (*defence*) mechanizmusait. A *farkasember* esettanulmányban pedig azt feltételezi Freud, hogy az *álmom* közvetítésével tér vissza a traumatikus emléknymom.²⁶ Az emléknymom kifejezés ebben az esetben félrevezető lehet. Laplanche szerint Freud módszertani problémája, hogy nem talál köztes megoldást az *álmom* és a fantázia pólusai között. A feltételezett emlékezet maradványt, mely az utólagos trauma-képződés előfeltétele, vagy emléknem vagy pedig fantáziának tekinti. Laplanche alternatívája az enigmatikus üzenet, amit a másik (a felnőtt) ültet el a szubjektumban (a gyermekben). A nem értelmezett üzenet hatására a szubjektum felteszi a kérdést, hogy vajon mit akar tőlem a felnőtt (Laplanche 2017. 155)?²⁷

Az utólagosság Laplanche-féle modellje értelmében az enigmatikus üzenet fordítása két pillanat között történik. Az első pillanatban az üzenet egy tudatalatti (de nem tudattalan) bevésődést hoz létre, amely értelmezésre vár. Az érthetetlen üzenet nem az elfojtott tudattalanban lokalizálható, de mégis dinamikus erővel bír, egyfajta fordítási „kényszerként” hat a tudatra. Laplanche általánosítja a fordítási kényszert, azt állítja, hogy minden ember rendelkezik lefordíthatatlan üzenetek készletével, amelyekből néhány teljesen lefordíthatatlan marad. A retroaktív trauma esetén az első jelenet egy nem-elfojtott tudattalan

²⁵ Sergei Pankejeff a Karin Obholzernek adott interjúban rendkívüli túlzásnak tartja Freud ragaszkodását az *ősjelenethez*, a jelenet maga nem is jelenik meg az *álmomban*. Sergei a nővére csábítására vezeti vissza saját neurozisének eredetét (Lukacher 1988. 136–37).

²⁶ Lukacher megfigyelése szerint Freud már-már hiperbolikus megfogalmazásokkal az *álmom* is egy konkrét emlékezésnek tekinti ebben az összefüggésben. Lukacher szerint Strachey a *Standard Edition* fordítója elveszi az *élet* Freud eredeti megfogalmazásának, melyben az *álmom* egy emlékezet formájának állítja be. A német eredetiben Freud azt állítja, hogy „*Traumen ist ja auch ein Erinnern*”, Strachey angol fordításában pedig az szerepel, hogy „*Indeed, dreaming is another kind of remembering*”, tehát nem azt a jelentést adja vissza, hogy az *álmom* is egy emlékezés (Lukacher 1988. 139).

²⁷ Fletcher Freud korai levelezésében kimutatja, hogy Freud már jóval a fedőemlékekről szóló tanulmány előtt úgy tekintett a fantáziákra, mint amelyek az *én*nel inkompatibilis emléknymomokat torzítanak és fednek el (Fletcher 2013. 93).

enklávét (*Pinconscient enclave*) feltételez. Ez az enklávé, a stagnálás helye, a várakozás helye, egyfajta „purgatórium”, ahol a lefordíthatlan üzenetek várakoznak (Laplanche 2011. 212–213). Felmerül a kérdés, hogy vajon hogyan keletkezik ez a speciális tudattalan?

House sematikusán ábrázolja az utólagosság fordítási modelljét: a gyermek, aki még nem rendelkezik tudattalannal, találkozik a felnőtt elfojtott tudattalanságával, de ez még a beszédelsajátítás előtt történik. A szexualitás szenzoros percepció révén beszűrődik a kötődési mintázatba. A felnőtt szexuális tudattalanság – enigmatikus üzenetek formájában – beépül (*implantation*) vagy erőszakosabb formában betör (*intromission*) a gyermeki lélekbe és létrehozza a beágyazódott tudattalant (*enclaved unconscious*).²⁸ Egyrészt a lefordítható üzenetek integrálódnak az énbe, másrészt a hibás fordítási kísérletek létrehozzák és bővítik az elfojtott tudattalant. Az erőszakos üzenetek lefordíthatatlanok és változatlan formában az enklávében maradnak, később új feltételek esetén talán értelmezhetővé válnak (House 2021. 58). Az idegen üzenet indítja el az utólagosság mechanizmusát, vagyis a fordítás és újra fordítás láncreakcióját, amely Laplanche szerint az emberi tapasztalat alapvető jellemzője (Laplanche 2017. 196).

Laplanche egyik tanulmányában a fordítás eredményét egy narratívának tekinti.²⁹ Az üzenet fordítása akkor tekinthető sikeresnek, ha egy többé-kevésbé koherens történetet kapunk (Laplanche 2011. 208). A fordítás hiánya hozza létre a tudattalan enklávét, amely topográfiai allúziója ellenére egy időbeli folyamatot is jelöl. Az enklávé vagy beékelődés nem egy tudattalan vagy tudatelőttel rendszert jelöl, hanem azt a folyamatot ahogy a tudat felszíne alá kerül valami a védekezési mechanizmusoknak köszönhetően. Freud korai csábításelméletében a traumatikus pillanatban a gyermeknek még nem álltak rendelkezésére a megfelelő kódok a fordításhoz, a traumatizált szubjektum nem értette az élmény abúzusjellegét. A fordítás lehetőségét nem a serdülőkor és a szexuális érés, hanem különböző narratívák és kulturális hátterek nyújtják. Laplanche úgy gondolja, hogy a kollektív narratív struktúrák a lelki készülékbe íródnak és többnyire – bár nem minden esetben – lehetővé teszik az enigmatikus üzenet fordítását (Laplanche 2011. 217–218). A tudattalan enklávé különböző üzenetek rétegeiből áll: asszimilálhatatlan

²⁸ Scarfone az enigmatikus üzenetek betörését (*intromission*) erőszakos beültetésnek (*implantation*) tekinti, egyfajta perverz-csábítás megbénítja az értelmező-fordító apparátusként felfogott lelket. Ez a csábítás egyértelmű szexuális viselkedés nélkül is létrejön és enklávákat képez a pszichében, amelyek patogén hatásokat fejtenek ki, mint például a hamis-szelf szerveződés, megfagyott affektusok és pszichotikus állapotok keletkezése. Sőt, Laplanche szerint még a felettes én (és akár a kanti kategorikus imperatívusz) is egy megemészthetetlen idegen testnek tekinthető (Scarfone 2013. 561). Fletcher lefordíthatatlan szülői vágyak és fantáziák betöréséről ír Laplanche-értelmezésében, melyek megemészthetetlen idegen testként támasdásba lendülnek az énnel szemben (Fletcher 1990. 1261).

²⁹ A tanulmány a *Freud and the Sexual* (Laplanche 2011) című tanulmánykötetben látott napvilágot, teljes címe: *Three meanings of the term 'unconscious' in the framework of the general theory of seduction*.

üzenetek, fordításra váró üzenetek, újabb fordításra váró korábban lefordított üzenetek egyaránt az enklávé részét képezhetik. A tudattalan enklávé a mozdulatlanság, de az átmenet és a változás területeként is értelmezhető (Laplanche 2011. 221). Egy olyan beékelődött vagy elzárt tudattalanról (*inserted/enclosed unconscious*) van szó, ahol az idegentapasztalat felfakadási pontjai várároznak és reprezentációért kiáltanak, fordítási késztetéseket indítanak be. Bókay is univerzális érvényeséget vél felfedezni a retroaktív trauma „időkonstrukciójában”. Freud, Ferenczi és Laplanche munkái alapján elképzelhető, hogy a „traumatizáltság és utólagos sors-építés valamilyen formában minden ember esetében megtörténik, vagyis közös sors-lehetőségként lakik mindenkiben” (Bókay 2020. 52).³⁰

Vajon Laplanche fordítási modellje megválaszolhatja-e a tudatidegen affektív tudattalan keletkezésének kérdését? Úgy gondolom, hogy Laplanche egy olyan hibrid, filozófiai-pszichológiai modellt dolgozott ki, amely kompatibilis az affektív tudattalan fenomenológiájával és ki is egészítheti azt. Laplanche egyrészt Freud csábítási modelljét reformálja meg, másrészt viszont az idő és értelemképződés problémáit filozófiai kontextusba is ágyazza. Természetesen a Kant és Heidegger hivatkozások még nem változtatják az utólagosság fordítási modelljét fenomenológiai tézissé. Laplanche nyitva hagyja azt a kérdést, hogy vajon mi minden okozhatja a radikális fordítási hiányosságokat (Laplanche 2011. 211). Donnel B. Stern pedig felteszi a kérdést, hogy vajon a még soha nem értelmezett üzenetek tekinthetők-e disszociált elemeknek? Úgy gondolja, hogy bár Laplanche nem használja a disszociáció fogalmát, de hasonlóságot fedezhetünk fel az enklávében rögzült lefordíthatatlan üzenetek és a nem-értelmezett tapasztalatok (*unformulated experiences*) között. Mindkét esetben olyan lehetséges tapasztalatokról van szó, amelyek bizonyos elemei még nem váltak tudatképpé, de mégis hatással vannak a tudatra (Stern 2017. 519). Hutfless dologszerű preszimbolikus képződményeknek tekinti a lefordíthatatlan üzeneteket, Derrida nyomán kezdet nélküli nyomoknak hívja őket (Hutfless 2021. 5–6). A hazai fenomenológiai szakirodalomban pedig Pintér szintén a retroaktivitás és a freudi retroaktív trauma segítségével nyújt fenomenológiai magyarázatot a koragyermekkorban rögzült, szeparált elemekből álló, amnéziás burokokban lapangó – nem reprezentálható – emlékezeti elemek tudatosítására. Pintér szerint élményeink nyitottak az új érelemadási folyamatok felé és tapasztalataink leülepedett rendje úgy képzelhető el, mint a felfejtett és fel nem fejtett rétegek évgyűrii (Pintér 2014. 24–25).

³⁰ Felmerül a kérdés, hogy a Bókay által megfogalmazott utólagos sors-építés és Tengelyi sorseseemény-fogalma között vajon milyen párhuzamokat vonhatunk. Úgy gondolom, hogy adódhat egy párhuzam az utólagos megértés temporális logikája és a sorseseemény azon meghatározása között, amely a válságok közepette feltárulkozó énhasadás és értelemadás mozzanatait vizsgálja. Tengelyi Ricoeur pszichoanalízis-értelmezése kapcsán vezet be a válságok által vezérelt sorseseemény fogalmát (Tengelyi 1998. 32). Ez az összehasonlító elemzés azonban meghaladná jelen tanulmány kereteit.

ÖSSZEFOGLALÁS ÉS KONKLÚZIÓ

A tanulmány célja az affektív tudattalan elemzése volt. Továbbá arra kerestünk választ, hogy hogyan differenciálható az affektív tudattalan? Vajon milyen rétegei vagy típusai lehetnek az affektív tudattannak? A fenomenológiai megközelítések azt sugallják, hogy az affektív tudattalan és az erre ráépülő affektív identitás megváltoztathatatlan és reprezentálhatatlan reakciómintázatokból áll. A nemzetközi szakirodalomban Fuchs a testemlékezettel és Kozyreva a husserli affektív-retroaktív ébresztés koncepciójával modellezi az affektív múlt-horizont asszimilációjának és reprezentációjának lehetőségeit (Fuchs 2012, Kozyreva 2017). Ezek a leírások egy implicit tudattalant vázolnak fel, amely folyamatosan sematizálja a viselkedést és tehermentesíti az ént. Az implicit affektív tudattalannal szemben a tudatidegen affektív tudattalan az idegentapasztalatra fekteti a hangsúlyt, azokra a helyzetekre és reakciókra, amelyeket az átélő alany és annak környezete sem tud horizontba illeszteni vagy múltbéli eseményekre visszavezetni.

Milyen közös pontokat találhatunk a tudatidegen affektív tudattalan és a tudattalan enklávé között? Talán nem túlzás azt állítani, hogy mindkettőnek horizont-jellege van. Olyan a tudat felszíne alatt rögzült szenzoros és affektív elemekről van szó, amelyek bizonyos idő elteltével vagy a személyiségfejlődés következtében értelmezési kényszert váltanak ki és utólagosan válnak érthetővé, lefordíthatóvá. További közös mozzanat, hogy mindkét esetben leválasztott értelemkezdeményekről van szó, olyan idegen testekről, amelyek nem illeszkednek bele a tudatos asszociációk és intenciók rendjébe. Fontos különbség azonban, hogy Laplanche szerint a másik (vagyis a felnőtt) elfojtott szexualitásának érthetetlen üzenetei építik fel a tudattalan enklávét, ezzel szemben a tudatidegen affektív tudattalan egy szélesebb tartományt képez: nem csak a kora gyermekkorban rögzülhetnek énídegen elemek, hanem az idegenség és értelmetlenség nyomai az élettörténet bármely epizódjában a tudat felszíne alá húzódnak. Laplanche modellje elsősorban a tudattalan keletkezését magyarázza a freudi csábításelmélet átdolgozása révén, de a francia pszichoanalitikus filozófiai-antropológiai megfontolásokkal is él. Például, amint fentebb láttuk, azt állítja, hogy a tudat felszíne alatt bevésődött üzenetekkel nemcsak a gyermek esetén számolhatunk, hanem *minden emberi lény* rendelkezik tudattalan enklávéval (Laplanche 2011. 212). Egy interjúban Laplanche úgy fogalmaz, hogy az utólagosság saját végzetünk újraírását jelenti, melyet a másoktól kapott üzenetek motiválnak (idézi Noel-Smith 2016. 69). Az enklávé alapvetően később lefordítható üzenetekből áll, de olyan elemeket is tartalmazhat, amelyeket lehetetlen értelmezni.³¹ Ezek a tudatidegen, de mégis hatást gyakorló elemek is hozzájárulhatnak az affektív tudattalan sematizáló funkciójához.

³¹ A tudattalan kettéválik egy elfojtott és egy pszichotikus részre. A kettő közötti elválasztó határ elmozdulhat az élettörténet különböző epizódjaiban (Laplanche 2011. 212–213).

IRODALOM

- Askay, Richard & Farquhar, Jensen 2006. *Apprehending the Inaccessible: Freudian Psychoanalysis and Existential Phenomenology*. Evanston, Northwestern University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv47wb9v>
- Bánfalvi Attila 2015. Abúzus, trauma, értelem. In Kuritárné Szabó Ildikó és Tisjlár-Szabó Eszter (szerk.) *Úgy szerettem volna, ha nem bántottak volna. A családon belüli gyermekkori traumatizáció: elmélet és terápia*. Budapest, Oriold és Társai KFT. 75–88.
- Bernet, Rudolf 2000. The traumatized subject. *Research in Phenomenology*. 30/1. 160–179. <https://doi.org/10.1163/156916400746506>
- Bókay Antal 2020. Pszichoanalitikus trauma-koncepciók – Freud és Ferenczi. *Lélekelemzés*. 15/1. 43–61. <https://doi.org/10.31176/apertura.2019.15.3.6>
- Eickhoff, Friedrich-Wilhelm 2008. On Nachträglichkeit: The modernity of an old concept. *The International Journal of Psychoanalysis*. 87/6. 1453–1469. <https://doi.org/10.1516/EKAH-8UH6-85C4-GM22>
- Fletcher, John 2007. Seduction and The Vicissitudes of Translation: the Work of Jean Laplanche. *The Psychoanalytic Quarterly*. 76/4. 1241–1291. <https://doi.org/10.1002/j.2167-4086.2007.tb00304.x>
- Freud, Sigmund 1962/1896. The aetiology of hysteria. In James Strachey (szerk. és ford.) *The standard edition of the complete psychological works of sigmund Freud (Vol. III. 1893–1899)*. The Hogarth Press. 189–224.
- Freud, Sigmund 1966/1895. Project for a scientific psychology. In James Strachey (szerk. és ford.) *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud (Vol. I) (1886–1899)*. The Hogarth Press. 295–398.
- Freud, Sigmund 2011/1918. A „Farkasember”. *Egy kisgyermekkori neurózis története* (SF1). Ford. Berényi Gábor. Budapest, Animula.
- Freud, Sigmund – Breuer, Joseph 1955/1895. Studies on hysteria. In J. Strachey (szerk. és ford.) *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud (Vol. II) (1893–1895)*. The Hogarth Press.
- Fuchs, Thomas 2012a. The phenomenology of body memory. In Sabine C. Koch – Thomas Fuchs – Michela Summa – Cornelia Müller (szerk.) *Body Memory, Metaphor and Movement*. Amsterdam, John Benjamins Publishing Company. 9–22.
- Fuchs, Thomas 2012b. Body memory and the unconscious. In Dieter Lohmar – Jagna Brzdzińska (szerk.) *Founding Psychoanalysis Phenomenologically*. London & New York, Springer. 69–82. https://doi.org/10.1007/978-94-007-1848-7_4
- Hacking, Ian 1995. *Rewriting the Soul: Multiple Personality and the Sciences of Memory*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400821686>
- Horváth, Lajos 2023. Traumatic retroactivity: The phenomenological significance of Freud's retroactive trauma. *Philosophical Psychology*. Published online: 06 Feb 2023 <https://doi.org/10.1080/09515089.2023.2174844>
- House, Jonathan 2021. Après-Coup. In Pascal Sauvayre – David Braucher (szerk.) *The Unconscious: Contemporary Refractions in Psychoanalysis*. London and New York, Routledge. 157–183. <https://doi.org/10.4324/9781003047643-15>
- Hutfless, Esther 2021. Of Traces, Translations, and Deconstruction: Reading Laplanche with Derrida. *The Undecidable Unconscious: A Journal of Deconstruction and Psychoanalysis*. 8. 1–27. *Project MUSE*, <https://doi.org/10.1353/ujd.2021.0002>.
- King, Nicola 2000. *Memory, narrative, identity*. Edinburgh, Edinburgh University Press.
- Kozyreva, Anastasia 2017. *Phenomenology of Affective Subjectivity: Analyses on the Pre-Reflective Unity of Subjective Experience*. Heidelberg, Universitäts Bibliothek.

- Laplanche, Jean 1996. A pszichoanalízis új alapjai. Ford. Bánfalvi Attila. In *Pszichoanalízis, filozófia, metapszichológia: Szöveggyűjtemény*. Debrecen, Kézirat. 146–186.
- Laplanche, Jean 2011. *Freud and the Sexual: Essays 2000-2006*. International Psychoanalytic Books.
- Laplanche, Jean 2015. *The Temptation of Biology: Freud's Theories of Sexuality* New York, The Unconscious in Translation.
- Laplanche, Jean. 2017. *Après-coup*. New York, The Unconscious in Translation.
- Leys, Ruth 2000. *Trauma: A Genealogy*. Chicago and London, University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226477541.001.0001>
- Lukacher, Ned 1988. *Primal Scenes: Literature, Philosophy, Psychoanalysis*. Ithaca and London, Cornell University Press.
- Marosán Bence Péter (2021). Az individuális és a kollektív tudattalan fenomenológiájáról Freud, Jung és Husserl nyomán. *Magyar Filozófiai Szemle*. 64/1. 65–85.
- Merleau-Ponty, Maurice 2010. *Child Psychology and Pedagogy: The Sorbonne Lectures 1949–1952*. Evanston, Illinois, Northwestern University Press.
- Merleau-Ponty, Maurice 2012. *Az észlelés fenomenológiája*. Ford. Sajó Sándor. Budapest, L'Harmattan.
- Noel-Smith, Kelly 2016. *Freud on Time and Timelessness*. London, Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/978-1-137-59721-2>
- Pintér Judit Nóra 2014. *A nem múltó jelen. Trauma és nosztalgia*. Budapest, L'Harmattan.
- Sajó Sándor 2012. Amiről tudunk és amiről nem. *Imago Budapest*. 23/2. 25–32.
- Scarfone, Dominique 2013. A brief introduction to the work of Jean Laplanche. *The International Journal of Psychoanalysis*. 94/3. 545–566. <https://doi.org/10.1111/1745-8315.12063>
- Smith, Nicholas 2010. *Towards a Phenomenology of Repression – A Husserlian Reply to the Freudian Challenge*. Stockholm, US-AB.
- Stern, Donnel. B. 2017. Unformulated experience, dissociation, and *Nachträglichkeit*. *The Journal of Analytical Psychology*. 62/4. 501–525. <https://doi.org/10.1111/1468-5922.12334>
- Storck, Timo 2018. Mind your tongue! On Ferenczi's confusion tongues, Laplanche's general theory of seduction, and other „misunderstandings”. In Aleksandar Dimitrijević – Gabrielle Cassullo – Jay Frankel (szerk.) *Ferenczi's Influence on Contemporary Psychoanalytic Traditions*. London and New York, Routledge. 201–205. <https://doi.org/10.4324/9780429441264>
- Summa, Michela 2011. Das Leibgedächtnis. Ein Beitrag aus der Phänomenologie Husserls. *Husserl Studies*, 27/3. 173–196. <https://doi.org/10.1007/s10743-011-9088-8>
- Summa, Michela 2014. *Spatio-temporal Intertwining: Husserl's Transcendental Aesthetic*. Dordrecht, Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-06236-5>
- Szabó, Zsigmond 2012. *A libidó antinómiája és más paradoxonok*. Budapest, L'Harmattan.
- Szummer, Csaba 2021. Trauma és emlékezés. *Pannonhalmi szemle*. 29/1. 50–61.
- Szummer, Csaba 2023. *Spontán értelmképződés módosult tudatállapotokban: trauma, álom és pszichedelikus élmény*. Budapest, L'Harmattan.
- Tengelyi, László 1998. *Élettörténet és sorsesemény*. Budapest, Atlantisz.
- Tengelyi, László 2007. *Tapasztalat és kifejezés*. Budapest, Atlantisz.
- Tessier, Hélène 2014. The sexual unconscious and sexuality in psychoanalysis: Laplanche's theory of generalized seduction. *The Psychoanalytic Quarterly*. 83/1. 169–183. <https://doi.org/10.1002/j.2167-4086.2014.00081.x>
- Ullmann Tamás 2013. A narratív, a traumatikus és az affektív szubjektivitás. In Bujalos István – Tóth Máté – Valastyán Tamás (szerk.). *Az identitás alakzatai*. Budapest, Kalligram. 21–37.
- Ullmann Tamás. 2016. Hogyan működik a tudattalan? *Kellék* 55. 143–176.

- Ullmann, Tamás 2010. *A láthatatlan forma: Sematizmus és intencionalitás*. Budapest, L'Harmattan.
- Ullmann, Tamás 2017. Phenomenology of experience and the problem of the unconscious. In Gabriel Markus – Olay Csaba – Sebastian Ostritsch (szerk.) *Welt und Unendlichkeit: Ein deutsch-ungarischer Dialog in memoriam László Tengelyi*. Freiburg/München, Verlag Karl Alber. 141–161. <https://doi.org/10.5771/9783495813768-141>
- Ullmann, Tamás 2019. Értelmealképződés és tudattalan Tengelyi fenomenológiájában. In Marosán Bence (szerk.). *Élettörténet, sorseseemény, önazonosság – Tanulmányok Tengelyi László emlékére*. Budapest, L'Harmattan. 179–189.